

KNJIŽICA SAŽETAKA

Znanstveni skup

Desetljeće promjena: Hrvatska i Slovenija 1980-ih

Organizatori:

Hrvatski institut za povijest (Zagreb)
i
Študijski center za narodno spravo (Ljubljana)

Pokrovitelj skupa:

Družba „Braća Hrvatskoga Zmaja“

Organizacijski odbor:

dr. sc. Miroslav Akmadža
dr. sc. Tomaž Ivešić
dr. sc. Renato Podbersič
dr. sc. Josip Mihaljević
Tomislav Kardum

Tajnik skupa:

Tomislav Kardum

Mjesto i vrijeme održavanja:

Dvorana Družbe „Braća Hrvatskoga Zmaja“
Kamenita ulica, 3, Zagreb
14. studenog 2024.

Tiskano u Zagrebu, u studenom 2024.

Skup je organiziran u sklopu projekta „Političko ozračje i represija u Hrvatskoj i Jugoslaviji od 1941. do 1995. godine- selektivna sjećanja i interpretacije“ financiranog sredstvima Europske unije kroz program NextGenerationEU

Program skupa

9:00 – 9:30: Otvaranje skupa i pozdravni govori organizatora

- dr. sc. Miroslav Akmadža, ravnatelj Hrvatskog instituta za povijest
- dr. sc. Tomaž Ivešić, direktor Študijskog centra za narodno spravo
- dr. sc. Mario Jareb, (u ime Družbe „Braća Hrvatskoga Zmaja“)
- Andro Krstulović Opara, izaslanik Predsjednika Hrvatskog sabora Hrvatskoj
- Nj. E. Gašper Dovžan, veleposlanik Republike Slovenije u Republici Hrvatskoj

9:30 – 10:45: Panel I (moderator: dr. sc. Josip Mihaljević)

- dr. sc. Tomaž Ivešić, *Jugoslovanstvo v 80. letih iz slovenske in hrvaške perspektive*
- dr. sc. Davor Marijan, *Hrvatska i Slovenija 1980-ih iz perspektive hrvatskih komunista*
- dr. sc. Renato Podbersič, *Katoliška cerkev v Jugoslaviji – med državu in Vatikanom*
- dr. sc. Domagoj Knežević, *Franjo Tuđman i proces demokratizacije u Sloveniji*
- dr. sc. Nikica Barić, *Splitski pogledi na Sloveniju tijekom 1980-ih*

10:45. – 11:15: Stanka za kavu

11:15 – 12:30: Panel II (moderator: dr. sc. Renato Podbersič)

- dr. sc. Željko Oset, *Brez pravil, so samo situacije. Stella Alexander o razmerah v Jugoslaviji v osemdesetih*
- dr. sc. Bernard Nežmah, *Počasni proces demontaže partijskega časopisja v avtonomno novinarstvo v osemdesetih na Slovenskem*
- dr. sc. Jelka Piškurić, *Odnos do okolja – od postopne senzibilizacije javnega mnenja do pomembnega političnega vprašanja*
- dr. sc. Marko Zubak, *Noćni mediji kasnog jugoslavenskog socijalizma*
- dr. sc. Josip Mihaljević i dr. sc. Goran Miljan, *Koncept totalitarizma i post-titovska Jugoslavija*

12:30 – 13:00: Rasprava i zatvaranje skupa (moderatori: dr. sc. Renato Podbersič i dr. sc. Josip Mihaljević)

Riječ organizatora

Osamdesete godine 20. stoljeća predstavljaju desetljeće dubokih promjena za Hrvatsku i Sloveniju, tadašnje republike unutar Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Početak desetljeća obilježila je smrt Josipa Broza Tita 1980. godine, što je dovelo do političke nestabilnosti i pitanja nasljeđa vlasti. Politička scena bila je dodatno opterećena ekonomskim krizama i sve većim nezadovoljstvom stanovništva. Nemiri na Kosovu 1981. godine, s masovnim protestima i sukobima, potresli su cijelu Jugoslaviju, ukazujući i na rastuće etničke, odnosno nacionalne napetosti. U Sloveniji, civilno društvo postajalo je sve aktivnije, s naglaskom na ljudska prava i demokratske reforme. U Hrvatskoj je taj proces tekao teže i sporije. Ipak, komunističke vlasti u objema republikama nastojale su očuvati komunistički režim i nastavile su provoditi progon političkih neistomišljenika. No otpor diktaturi je jačao u brojnim vidovima društvenoga života. Kulturni pokreti, poput „Novog vala“ u glazbi i umjetnosti, izražavali su bunt protiv režima i težnju za slobodom. Krajem desetljeća, pojačane tenzije između republika i centralne vlasti dovele su do raspada jedinstva Saveza komunista Jugoslavije, što je dodatno oslabilo federaciju i otvorilo prostor za stvaranje demokratskih političkih inicijativa. Jačanje demokratskih i nacionalnih pokreta i zahtjevi za većom autonomijom s jedne strane te pokušaj prisilnog zadržavanja Slovenije i Hrvatske u postojećem političkom okviru pripremili su teren za raspad Jugoslavije početkom 1990-ih.

Ovaj skup okuplja povjesničare istraživače iz Slovenije i Hrvatske kako bi zajednički istražili ključne političke i društvene promjene koje su obilježile razdoblje 1980-ih godina u tim zemljama. Sudionici će raspravljati o temama poput tranzicije iz socijalizma u demokraciju, uloge civilnog društva, kulturnih pokreta te utjecaja međunarodnih odnosa na unutarnje promjene. Cilj je je analizirati i djelovanje glavnih političkih aktera, državnu represiju, sukobe i promjene unutar tada vladajućeg komunističkog *establishmenta*, kao i druge teme važne za povijest 1980-ih u Hrvatskoj i Sloveniji.

Organizacijski odbor skupa *Desetljeće promjena: Hrvatska i Slovenija 1980-ih*

SAŽECI IZLAGANJA

doc. dr. Tomaž Ivešić
Študijski center za narodno spravo, Ljubljana

Jugoslovanstvo v 80. letih iz slovenske in hrvaške perspektive

Članek se osredotoča na jugoslovanstvo v najširšem smislu pojmovanja tega koncepta ter na jugoslovanstvo kot nacionalno identiteto v osemdesetih letih 20. stoletja. Sprva analizira rezultate in posledice popisa prebivalstva iz leta 1981, kot »plime Jugoslovanov« iz slovenske in hrvaške perspektive, ko je št. Jugoslovanov v Jugoslaviji naraslo iz 273.077 v letu 1971 na 1.219.045 leta 1981. Kot posledica dviga števila Jugoslovanov so jugoslovanski kategoriji kot subjektivni in zato problematični oporekali slovenski strokovnjaki iz Inštituta za narodnostna vprašanja, na Hrvaškem pa je kot posledica komentiranja izida, kot ne »normalen družben pojav«, moral zapustiti hrvaški Centralni komite dr. Dušan Bilandžić. V drugem delu se prispevek fokusira na nekaj izbranih slovenskih in hrvaških intelektualcev (Ivan Urbančič, Janko Pleterški, Predrag Matvejević, Nikola Dugandžija itd.) ter njihovo razumevanje jugoslovanstva v osemdesetih letih.

dr. sc. Davor Marijan
Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Hrvatska i Slovenija 1980-ih iz perspektive hrvatskih komunista

Tema izlaganja jest Slovenija u 1980-ima iz perspektive rukovodstva Saveza komunista Hrvatske. Na temelju arhivskog gradiva analizira se međusobni odnos koji je do druge polovice desetljeća bio korektan i ni po čemu poseban, odnosno ni po čemu različit od odnosa Hrvatske i ostalih jugoslavenskih republika. I u Hrvatskoj je Slovenko proljeće praćeno s podozrivošću sve dok val antibirokratske revolucije nije počeo ugrožavati sve one u Jugoslaviji koji nisu imali razumijevanja za način na koji je Srbija nastojala preurediti federaciju. To je utjecalo na približavanje Hrvatske i Slovenije što je posebice obilježilo 1989. godinu. Vrhunac tih odnosa zbio se u Beogradu u siječnju 1990. na 14. izvanrednom kongresu Saveza komunista Jugoslavije.

Katoliška cerkev v Jugoslaviji – med državo in Vatikanom

Osemdeseta leta so bila poleg drugih dogajanj v Sloveniji tudi izrazita prelomnica v odnosih med Katoliško cerkvijo in jugoslovansko državo. Vzroki so bili različni: zunanjepolitične razmere, položaj v Jugoslaviji, postopna liberalizacija slovenske politike, pa tudi kadrovske spremembe v cerkvenem vrhu v Sloveniji ter z njimi povezana spremenjena politika Katoliške cerkve. Med zunanjepolitičnimi razlogi naj omenimo politiko Vatikana, ki se je spremenila z izvolitvijo papeža Janeza Pavla II. oktobra 1978. Novi papež je pri oblasteh po eni strani zbujal zaskrbljenost zaradi protikomunizma, po drugi strani pa je kazal tudi naklonjenost do Jugoslavije in njene politike, ki je bila v odnosu do verskih skupnosti precej blažja kot v večini komunističnih držav. Vatikan je v šestdesetih in sedemdesetih letih Katoliško cerkve v Jugoslaviji obravnaval kot celoto, na njegovo politiko je imela zelo velik vpliv zlasti hrvaška Katoliška cerkev, ki je bila bolj odločna od slovenske. Sedež Jugoslovanske škofovske konference je bil v Zagrebu. Osrednji cilj Katoliške cerkve na Hrvaškem v začetku osemdesetih let je bil, da preko Jugoslovanske škofovske konference doseže obisk papeža v Jugoslaviji. Papeža je sicer uradno povabil predsednik predsedstva SFRJ med obiskom v Vatikanu leta 1981, vendar datum ni bil določen in do njega iz različnih razlogov ni prišlo do razpada države.

dr. sc. Domagoj Knežević
Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Franjo Tuđman i proces demokratizacije u Sloveniji

U kontekstu globalnih političkih promjena sredinom 1980-ih koje će nagovijestiti rušenje dugogodišnjeg hladnoratovskog poretka, i u komunističkoj post titovskoj Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji započeo je proces demokratizacije. Dvije federalne republike u kojima je taj proces počeo bile su Socijalistička Republika Slovenija i Socijalistička Republika Srbija, ali su temelji tih procesa bili dijametralno drugačiji. Slovenski proces demokratizacije pažljivo je praćen i u disidentskim krugovima u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj, kojima je pripadao i Franjo Tuđman koji je do tada već dva puta bio politički osuđen. U ovom izlaganju razmatra se Tuđmanov pogled na slovenski proces demokratizacije, ali i njegov odnos s dijelom sudionika tog procesa sve do demokratskih promjena u proljeće 1990. godine.

Splitski pogledi na Sloveniju tijekom 1980-ih

Tijekom 1980-ih godina grad Split bio je važan regionalni i privredni centar, po veličini drugi grad u Hrvatskoj i sedmi u Jugoslaviji. Split je, kako se tada govorilo, bio i grad dubokih revolucionarnih tradicija, što se temeljilo na činjenici da je za vrijeme Kraljevine Jugoslavije u tom gradu bio snažan komunistički pokret. Također, tijekom Drugoga svjetskoga rata veliki broj Splićana priključio se Narodnooslobodilačkom pokretu, odnosno partizanima. Ipak, kao i cijela Jugoslavija, i Split se tijekom 1980-ih suočavao s različitim ekonomskim i drugim problemima. U ovom izlaganju bit će prikazano kako su splitska sredstva javnog informiranja, točnije pojedini novinari, pratili događaje u Socijalističkoj Republici Sloveniji. Neki od njih, poput poznatog novinara i pisca Miljenka Smoje, bili su kritični prema promjenama u Sloveniji, smatrajući ih slovenskim „separatizmom“ od Jugoslavije. Smoje se i inače isticao kao jugoslavenski patriot koji je oštro kritizirao i hrvatski nacionalizam. Nasuprot tome Josip Jović, tada mlađi novinar, uvijek je pohvalno i s poštovanjem pisao o Sloveniji, smatrajući da bi ona trebala biti uzor ostalim jugoslavenskim republikama. I inače je Jović u svojim tekstovima često kritizirao centralističke tendencije, ustrajavajući na pravima republika i pokrajina koje su stečene Ustavom iz 1974. godine. Također se tijekom 1980-ih splitski tjednik *Nedjeljna Dalmacija* sukobio s *Mladinom*, nakon što je ona objavila jedan tekst o osobama koje su u Splitu progonjene zbog hrvatskog nacionalizma. Ovi splitski „pogledi“ na Sloveniju neizravno su bili povezani s pogledom na položaj same Hrvatske u Jugoslaviji, što će postajati sve jasnije prema kraju 1980-ih, nakon dolaska Slobodana Miloševića na vlast u Srbiji, odnosno izbivanja „antibirokratske revolucije“ u Srbiji i Crnoj Gori.

Brez pravil, so samo situacije. Stella Alexander o razmerah v Jugoslaviji v osemdesetih

V objavi Britanske knjižnice je zapisano, da se je Stella Alexander po srečanju s tremi Jugoslovani konec petdesetih letih 20. stoletja zaljubila v državo, ki jo je poznala zgolj iz medijskih objav. Pričela se je učiti srbsko-hrvaškega jezika, postala je uradnica na britanskem konzulatu v Beogradu, Jugoslavijo pa je večkrat obiskala. Pridobila je več potovalnih štipendij, predvsem od kvekerjev (Friends House v Londonu), raziskovalno pa jo je pritegnilo vprašanje položaja verskih skupnosti v Jugoslaviji. Še preden je lahko dokončala svojo velikopotezno zastavljeno raziskavo o razmerju med največjima verskima skupnostima in državo, je bila leta 1972 razglašena za *persona non grata*. V Jugoslavijo se je »nelegalno« vrnila leta 1985, nato pa zakonito še večkrat. V tujini je veljala za eno najboljšo poznavalko razmer v Jugoslaviji, zato je bila vsled napetosti v Jugoslaviji večkrat zaprosena za komentar. Na podlagi zapuščine Stelle Alexander, ki jo hrani Britanska knjižnica, bo predstavljen njen pogled na razmere v Jugoslaviji.

Počasni proces demontaže partijskega časopisja v avtonomno novinarstvo v osemdesetih na Slovenskem

Komunistični režim je ustvaril poseben tip novinarstva, v katerem je bil novinar družbenopolitični delavec, katerega poslanstvo je bilo hvaljenje, širjenje in ustvarjanje političnega idej socializma. S tem je bil odpravljen tradicionalni tip novinarja, ki samostojno poroča o dejstvih. Kaj je dogodek in kako o njem poročati, so določale ideološke komisije, politbiroji in drugi organi komunistične partije, medijske hiše pa so te direktive samo izpeljale v praksi. Celotno desetletje osemdesetih je na Slovenskem potekala demontaža tega modela. Kako je potekal ta relativno dolg proces novinarske emancipacije, bo predstavil pričujoči prispevek in izpostavil vrsto prelomnih potez. Detabuizacija tem in oseb, o katerih je bilo prepovedano pisati: politični zaporniki, Đilas, zaporniki na Golem otoku. Kako vpeljati konkretno kritiko početij najvišjih politikov, kako širiti polje svobode govora, kako odgovoriti na cenzuro in konfiskacije, kako formirati alternativno novinarstvo, kako se soočiti s politično, pravosodno in vojaško represijo, kako se izmakniti okvirom samocenzure, kako ustvariti lastno govorico in uporabiti elemente humorja in karikature. Kako časopise, ki so pisali za partijsko nomenklaturu, pretvoriti v časopise za splošne bralce.

dr. sc. Jelka Piškurić
Študijski center za narodno spravo, Ljubljana

Odnos do okolja – od postopne senzibilizacije javnega mnenja do pomembnega političnega vprašanja

Avtorica se v prispevku posveti odnosu do okolja v vsakdanjem življenju ter postopni senzibilizaciji javnega mnenja do okoljskih vprašanj v 80. letih. Slovenski znanstveniki in okoljevarstveniki so začeli na degradacijo okolja kot posledico onesnaževanja opozarjati že v 70. letih, resneje pa v 80., ko so igrali pomembno vlogo tudi v procesu demokratizacije Slovenije. Na degradacijo okolja so vplivali tako kmetijsko in industrijsko obremenjevanje kot modernizacija in spremembe v načinu življenja, informiranost javnosti pa se je povečevala zlasti ob večjih okoljskih nesrečah. Na zahteve javnosti se je morala v drugi polovici 80. let odzvati tudi oblast, ki se do takrat ni pretirano ukvarjala s to problematiko.

dr. sc. Josip Mihaljević
Hrvatski institut za povijest, Zagreb

dr. sc. Goran Miljan
Centar Hugo Valentin Sveučilišta u Uppsali, Uppsala

Koncept totalitarizma i post-titovska Jugoslavija

Je li koncept totalitarizma primjenjiv u slučaju Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije pitanje je koje u akademskim krugovima izaziva nesuglasice, iako je radova koji sustavnije prilaze toj temi malo. Pojedini autori u potpunosti negiraju totalitarni karakter jugoslavenskog režima, drugi smatraju da je on bio totalitaran, ali da se nakon nekog vremena iz totalitarnog transformirao u autoritarni, a neki pak da je totalitaran bio do samoga kraja, odnosno do raspada Saveza komunista Jugoslavije. U fokusu ovoga rada jest analizirati nudi li koncept totalitarizma funkcionalne alate u spoznavanju obilježja komunističkoga režima u razdoblju tzv. post-titovske Jugoslavije. Uzimajući u obzir recentna dostignuća iz sfere teorije totalitarizma, autori zagovaraju pristup koji analizira totalitarizam kao dinamičku pojavu koja ima svoj specifičan razvoj i uvelike ovisi o kontekstu u kojem se razvija. U tom smislu analiziraju obilježja državnog i ustavno-pravnog poretka, program, politike i prakse vladajuće političke organizacije, položaj pojedinca, stanje ljudskih i građanskih prava i sloboda.